

A bányászati kultúra emlékei Pécsett

A több mint kétszáz éves pécsvidéki bányászat tárgyi emlékeit már a múlt században gyűjtötték, alkalmilag többször is kiállították. A terület szervezett gyűjtőmunkájára európai figyelem fordult 1928-ban, amikor Pécsbányatelepen mamutsontokat találtak és az a pécsi városi múzeum kiüntetett tárgya lett. A Duna Gőzhajózási Társulat az 1935–1936-os években számos tárgyat gyűjtött és adott át az akkor szerveződő országos magyar műszaki múzeumnak, rendszeres gyűjtés azonban akkor még nem történt. A felszabadulás után 1945 őszén majd 1946 elején volt a bányászati tárgyak első kiállítása. Országos gyűjtőmunkát kezdett és végzett dr. Faller Jenő okleveles bányamérnök, aki Sopronba szállított sok értéket az ország különböző részeiről.

1954-ben jelent meg kormányrendelet a műszaki emlékek és értékek védelméről, ami után Faller Jenő kezdeményezésére az MTA Bányászati Főbizottsága 1955. június 22-i, Sopronban tartott ülésén határozta el Központi Bányászati Múzeum létrehozását, amely a hazai bányavállalatok és bányásztelepek gyűjtők áldozatos munkája eredményeképpen 1957 októberében nyithatta meg kapuit.

A Központi Bányászati Múzeum létrejötte és az országos múzeumi hálózat kialakulása, a múzeumi módszertani munka bővülése, egyben a szakmák hagyomány- és értékmegőrző törekvése a bányavidéken sorra hozta létre a helyi bányászati gyűjteményeket. 1964-ben a komlói és a pécsi addig önálló bányavállalatok összevonása után a pécsi Déryné-utcai igazgatósági épület lett a bányászati emlékek egyik gyűjtőhelye. A nagyvonalú és modern múzeumi helyiségeket Klausz Gyula belsőépítész tervezte és a Pécsi Bányászati Gyűjtemény 1977 november 5-én ünnepélyes keretek között nyitotta meg termeit. A szén- és ércbányászat tárgyi emlékei, közetkiállítás és földtani bemutató mellett régi bányászszőlők emlékeztetnek az egykori munkásmozgalmakra.

A pécsi belváros alatt húzódó pincerendszer új lehetőséget adott a bányászati bemutatóhelyek további bővítésének. A tervet Szomolányi Gyula, a Mecseki Ércbányák műszaki vezérigazgató-helyettese, és a Pécs megyei város tanácsi szervei sokrétű együttműködésével készítették el, és a földalatti kiállítóhely első része 1981. szeptember 5-én, a Bányásznapon, nagyszabású közetgyűjteménnyel nyitotta meg termeit a látogatók előtt. Tovább bővült a Déryné utcai múzeum is. Jelentőségének megfelelően, az országos múzeumi hálózat részeként, 1982. május 29-én újjárendezett anyaggal nyílt meg. A pécsvidéki bányászat emlékeinek egyre bővülő gyűjtése, továbbá a föld alatti terek kialakítása tette lehetővé, hogy mindkét bányászati múzeumi hely teljesen átrendezve — a múzeum a munkásörög emlékműjével bővítetten, a föld alatti terekben pedig az érc- és szénbányászat eszközeinek majdnem teljes tárával — 1987. szeptember 6-án ünnepélyesen megnyíljen.

A Pécsi Bányászati Múzeum új föld alatti kiállítóhelyei a felszíntől 20–22 méter mélységben húzódnak. A két folyósóban az érc- és a szénbányászat, meg az aknamélyítés eszközei láthatók a technológiai folyamatoknak megfelelően. A bányabiztosításokkal kiépített útvonalon elhelyezett gépek, berendezések, műszerek és szerszámok mintegy „használatra készen” mutatják be a föld alatt végezhető munkák sokféleségét. A kiállítás létrehozói a Mecseki Ércbányászati, a Mecseki Szénbányák és a Bányászati Aknamélyítő Vállalat tervezői, szocialista brigádja és múzeumi szakemberek együtt alkották meg hazánk ma legnagyobb, berendezett föld alatti kiállítóhelyét.

1867-ben Faller Gusztáv ismertette a Magyar Mérnök Egyesület Közlönyében Hodrus, Ómindszent-tárna és más felvidéki ércbányahelyek kivájt vágatait, mint a múlt figyelmeztető emlékeit — felhívta a figyelmet ilyen emlékek kellő megőrzésére. A ma látogatója Pécsett a szakmai múzeumok jegyében fogant, a bányamunkák bemutató utar járhat be a múzeum termeiben és a földalatti kiállítóhelyen — emlékezve az immár kétszáz éves mecseki bányászat múltjára, megismerve jelenét és körvonalazható jövőjét.

Dr. Krisztián Béla

Tóth Ferenc és a makói honismereti mozgalom

Nyugdíjba ment *Tóth Ferenc*, a makói József Attila Múzeum igazgatója. Bár neve különböző rendű és rangú tudományos műhelyekben minden bizonnyal nem cseng ismeretlenül, talán nem lesz érdektelen, ha életútját röviden felvázoljuk.

A „marosparti Konstantinápolyban” Justh Gyula szellemének és a Kossuth pártnak elkötelezett közegben született. Középiszkolásként — Lator László, Domokos Mátyás és Bécsy Tamás kortársaként — abba a gimnáziumba járhatott, amelynek korábban diákja volt József Attila, majd Erdei Ferenc. Tudatosan vállalt lokálpatrióta érdeklődése a szegedi egyetemen nyert tudományos megalapozottságot, ahol magyar-történelem szakos tanári diplomát szerzett, s amelynek katedráján akkoriban ott állt Sötér István és Bálint Sándor is. Szakdolgozatának témaválasztását a makói parasztság jellegzetes teherhordó eszköze, a talicska ösztönözte.

Makón a múzeumot úgy tekintik, hogy az az 1885-ben létrejött Csanádmegyei Régészeti és Történelmi Társulat jogutódja. Az új intézmény első, tevékenységével nyomot hagyó igazgatója 1952–1953-ban Péter László volt, de Tóth Ferenc már ekkor tevékenyen segítette az anyaggyűjtést. Péter László távoztával a múzeum működése inkább nagyobb, mint kisebb szünetekkel, időről-időre változó, de mind mostohább körülmények között folytatódott. Akkor talált végleges otthonra egy öreg polgárházban, amikor 1964-ben Tóth Ferenc került a kezdetben még „egyszemélyes múzeum” élére. Tevékenységének eredményeképp új múzeum épült Makón — eredetileg múzeumi célra tervezett épület megépítésére 1945 után Magyarországon első ízben itt került sor –, megnyílt a József Attila relikviákat bemutató állandó irodalmi kiállítóhely, az Espersit-ház, valamint a múzeum udvarára tervezett skanzen-együttés első három objektuma. Az időközben tudományos műhellyé vált intézmény falai között napjainkig hallatlan bőséggel felhalmozott anyag vár feldolgozásra.

A továbbiakban ahhoz a munkához kívánunk néhány adalékot szolgáltatni, amivel Tóth Ferenc — szervezőként, szerzőként és szerkesztőként — szülővárosa honismereti irodalmát szolgálta. Természetesen a közreműködésével napvilágot látott publikációk egészét ezen a fórumon nem tekinthetjük át, így a számára valószínűleg legkedvesebb sorozaton, a *Makói Múzeum Füzetein* (MMF) keresztül kíséreljük meg bemutatni azt a széles kört, ami szemléletét jellemzi, és amit érdeklődése felölel.

A sorozatot az első három szám szerzőjeként Péter László indította, majd sokéves szünet után Tóth Ferenc kelti új életre *A makói hagyomány történetéhez* (MMF 4) címmel írt dolgozatával. Szerzőként ezen a fórumon már nem tér vissza a hagyományhoz, annál jobban elmélyül egyéb helytörténeti témákban. Eseményeket dolgoz fel a *Makói talicskaperben* (MMF 8), és a *Gilvitz István és az 1821-es árvíz* (MMF 9) címűben. A város történetében belolyásos szerepet játszó személyiségek munkásságát ismerteti: *Farkas Imre munkásmozgalmi tevékenysége dokumentumok tükrében* (MMF 34), *Könyves-Kolonics József politikai pályája* (MMF 42). Leginkább kiérlelt munkái a településtörténetet tárgyalják, elsőként a *Makó településtörténeti vázlat* (MMF 14), majd egy kisebb közlés: *A makói rév és híd* (MMF 19). Az utóbbi éveknél a továbbgondolást szinte követelő, forrásértékű kiadványai a várost érintő térképműveket mutatják be: *Giba Antal felmérése Makó belterületéről 1824-ben* (MMF 51), *Giba Antal felmérése Makó szállásföldjeiről 1819–1820-ban* (MMF 57), *Makó úrbéri térképei* (MMF 58 — sajtó alatt).

Időközben foglalkoztatják a település néprajzi problémái is, elsősorban az építkezés és a paraszti életmód kérdései. Ez utóbbi témakörbe sorolható az *Egy makói hagyományos család életútja* (MMF 26), és a kutatás legújabb áramlataival azonosuló *A makói parasztagazdaságok ellátottsága 1781-ben* (MMF 33). *A makói városi parasztház telke* (MMF 15) és az *Anyag és technika Makó népi építészetében* (MMF 24), majd összefoglalásként *A makói ház* (MMF 33), az építkezés vizsgálatának gyűjtemélsei.

Külön fejezetet érdemel Erdei Ferenc-kutatása, amelynek eredménye három önálló munka: *Erdei Ferenc szülőháza* (MMF 44), *Erdei Ferenc a makói diák* (MMF 52) és *Erdei Ferenc hadbíróági pere* (MMF 53).

Szerkesztői működése hasonlóan sokszínű. Talán megbocsátható lesz, ha a nagyszámú dolgozat teteles ismertetése nélkül, csak a témakörök közül villantjuk fel a legjellemzőbbeket: a helytörténeti események számos nézőpontból történő vizsgálatát, néprajz, hadtörténet, irodalom- és művészettörténet, történeti demográfia, szociográfia. A tanulmányok szerzői között a makói helytörténetírás megalapozói éppúgy megtalálhatók, mint a helvi közéleti személyiségek visszaemlékezéseikkel, vagy az ország tudományos életének jelesei és a legifjabb kutatónemzedék.

Tóth Ferenc életfordulóját a pályatársak a sorozat hatvanadik, kiegészítő különszámával köszöntötték (*Emléklapok Tóth Ferencnek* MMF 60). Ebben a kisded kötetben a történettudományokat *Blazovich László*, *Trogmayer Ottó*, *Buzás László*, *Szabó Ferenc*, *Györffy Sándor* és *Halász Péter*, a néprajzot

¹A szerkesztői bizottság ennek az írásnak közlésével köszönti a hatvanesztendős Tóth Ferencet, s kívánunk neki jó egészséget, s további eredményes kutatómunkát.

Hoffmann Tamás, Hofer Tamás, Dám László, Juhász Antal, és K. Csilléry Klára, irodalomtörténetet Péter László, a művészettörténetet Dömötör János képviselte. Lator László verssel köszöntötte, személyes hangon szólalt meg Domokos László és Bécsy Tamás. Eredeti grafikai mellékletet adott Kocsis Imre és Abraham Raffael.

Hatvanadik életévét betöltve Tóth Ferenc csak a tisztségtől vált meg, a munkától nem. Szerkesztője a készülő *Csongrád megye műemlékei* című kötetnek, valamint sorozatszerkesztője a tervezett városmonográfiáinak kötetének, önálló szerkesztője e sorozat néprajzi kötetének, és szerzője az ugyancsak itt megjelenő hagyománymonográfiáinak. További munkáihoz ezúton kívánjunk sok sikert!

Fejér Gábor

Megalakult a Magyar Népfőiskolai Társaság

A népfőiskolai gondolatnak gazdag történelmi hagyománya él hazánkban. A két világháború közötti időszakban főként a skandináv típusú (dán, finn) felnőttoktatási forma, a bentlakásos, közösséggé formáló együtt-tanulás bizonyult eredményesnek, kivált az aprófalvas településeken élő fiatalok körében. Elterjesztésében a népi gondolat mellett elkötelezett írók (Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter) és az egyházak ifjúsági szervezetei (KAI, OT, KIE, SÓLI DEO GLORIA) meg a cserkészlet regös ágazata munkálkodott sikerrel. Hatásuk napjainkban is tetten érhető valóság, nevelője közöttünk élnek, késznek tapasztalataik átadására.

A „fordulat éve” után a népfőiskolák és népi kollégiumok, mint intézmények, a többi demokratikus népi kezdeményezés sorsára jutottak. Az akkori politikai vezetés nem engedte meg az alulról jövő társadalmi kezdeményezéseket, még a közművelődési igénnyel szerveződőket sem. Betiltották működésüket, a két évtizeden át összegyűlt szellemi tapasztalatokat, olvasóköroket, könyvtáraikat, anyagi javakkal egyetemben veszni hagyták. Hosszú ideig úgy tűnt, csírája is elpusztult a mozgalomnak. Ám már az 1960-as évek elején, ha gyenge hangon is, de ismét hallatott magáról, világossá tette: az elszennvedett megpróbáltatások ellenére — hasonlóan a belső szükségéből fakadó többi népi kezdeményezéshez — a népfőiskolai mozgalom is átvészelte a nehéz éveket. Az újjáéledéshez szükséges folytonosságot leginkább a *Sárospataki Népfőiskola* (1936—1948) egykori tanárai és a hajdani paraszti ifjak örítették meg a jövődől számára. A hazai népfőiskolai mozgalom eszméjének megmentésére az öreg diákok (Jakab Sándor, Kovács Károly, dr. Varga András) már 1958-ban tettek közös kísérletet. Ezt követően pedig, 1964 és 1975 között, családi kapcsolatokra támaszkodva építették ki az „ön szervezésű találkozók” rendszerét. Végül, 1976-tól kezdődően, dr. Ujszászy Kálmán elnökletével, rendszeressé váltak az évenkénti pataki találkozók.

Később, az 1980-as évek közepén, országsszerte kezdeményezték népfőiskolák indítását (Siómaros, Bogysizló, Nagyréce, Zalaegerszeg, Nagyvázsöny, Kiskunhalas). Valamennyien a helyi kultúra fejlesztését, a népi kultúra ma is élő elemeinek visszaépítését a közösségi gondolkodásba, a *nemzeti hagyományok* ápolását, a *nemzeti öntudat* fejlesztését tekintették elsődleges feladatuknak. Ezek a kezdeményezések azonban mindmáig nem kaptak kellő nyilvánosságot, módszertani segítséget, elszigetelt jelenségek maradtak. Hiányzik közöttük a kapcsolattartás, a tapasztalatok elemzése, a közös cselekvést igénylő feladatok összehangolása. Mindenképpen megérett tehát az idő, hogy létrehozzák maguknak de a közösség hasznára — érdekképviseletüket, s olyan *szakmai fórumot* teremtsenek, ahol a *nemzetnevelési kérdéseket* rendszeresen megvitathatják.

A népfőiskolai eszmét zászlajára tűző társaság első, alakuló közgyűlésén 1988. júniusában 112 közművelődési szakember, pedagógus, egykori és jelenlegi népfőiskola-szervező, oktató gyűlt egybe, az ország különböző részéből. A megjelenteket a tanácskozás elnöke, *Harsányi István* Apáczai Csere János-díjas pedagógus köszöntötte. Üzenetet intézett a tanácskozókhoz *Pozsgay Imre* a Hazafias Népfőiskolai Társaság elnöke, aki a társaság elnökségét, de a maga nevében is támogatásáról biztosította a megalakuló Magyar Népfőiskolai Társaságot.

Bevezető előadást *Vitanyi Iván*, az Országos Közművelődési Központ főigazgatója tartott. Nevezetesen alkalomhoz érkezett a hazai népfőiskolai mozgalom — mondotta, több évtizedes csendes szunnyadás és néhány eredménytelen kezdeményezés után, ma ismét szervezeti formát ölthet. Hangsúlyozta a társasággá szerveződés sürgető igényét, és ennek az *öntevékeny népi művelődésnek* az időszerűségét, nemzeti hasznosságát. A mozgalom erőteljes újjáéledése, társaság-alapítási szándéka azt is jelzi: olyan léggör van kialakulóban, amely ösztönzően hat az ilyen mozgalmakra. Bizonyítékul szolgál erre az a sok egyesület, olvasókör, faluszeminárium és más alakulat, mely az utóbbi években jött létre. Az OKK — jutatta kifejezésre az előadó — támogatja ezeket a társadalmi kezdeményezéseket, így természetesen a megalakuló társaság munkáját is.

Az előkészítő munkacsoport nevében *Tóth János*, az OKK igazgatóhelyettese vázolta a társaságra váró feladatokat. Jelenleg már mintegy 40—50 népfőiskolai jellegű tanfolyam működik az országban, ám

ezek egy része csupán ismeretterjesztő feladatot lát el. Több helyütt találkozni azonban olyan törekvésekkel, amelyek eleget tesznek a mozgalom *eredeti* célkitűzéseinek: demokratikus faluközösséget teremtenek, erősítik a lokálpatriotizmust, értékes közösségi embereket nevelnek, és szerephez jutattják őket. A mozgalom ma is érvényes célkitűzése: minőségi emberek nevelése az önkormányzaton alapuló helyi társadalom kialakításához. Ehhez szeretne a társaság segítséget nyújtani. Szervezetileg egybefogja valamennyi történeti irányzat képviselőit, hagyományait. Fontosnak tartja a múlt tapasztalatainak hasznosítását, erre kíván építeni, de elsősorban az ifjúság felé fordul, a jövőért dolgozó munkaszervezet létrehozását tartja kívánatosnak.

A népfőiskolai gondolat időszerűségét, a megalakulás szükségességét tárgyaló előadásokat rövid hozzászólások egészítették ki. *Huszár István*, a Párttörténeti Intézet igazgatójaként annak a reményének adott kifejezést, hogy a népfőiskolák szerepének növekedésével, társadalmi befolyásának erősödésével párhuzamosan bővülni fog a meginduló reformfolyamatot támogató társadalmi bázis is. *Varga Csaba* író véleménye szerint, a megújult helyzetben van esély egy átfogó, népi-nemzeti reform megvalósítására. A nemzeti egység megalapozásához nagyon hiányzik a nemzetfogalom újbóli meghatározása. Ha bekövetkezik a reform, ebben a népfőiskolák kiemelkedő szerephez juthatnak, a nemzeti megújulás szellemi műhelyei lehetnek – azzá kell válniuk, ha feladatukat betöltik.

A két világháború közötti időszak népfőiskolai mozgalmának vezetői közül *Kovács Bálint*, *Ugrin József* és *Farkas György* üdvözölte a társaság megalakulását. Valamennyien annak a nézetüknek adtak kifejezést, hogy a nemzet jelenlegi legfőbb gondja nem anyagi természetű, ez csupán következmény, elsősorban az *erkölcsi* bajok azok, melyek az egyének, családok és a nemzet közösségének életét megrontják. Csak akkor lesz nemzeti megújulás, ha ezen a területen is várható javulás.

A hozzászólások a társaság vezetőségének megválasztása követték. Elnök: *Benda Kálmán*, tiszteletbeli elnök: *Ujszászy Kálmán*, alelnök: *Huszár István*, titkár pedig *Tóth János* lett. A tanácskozás befejezését követően a résztvevők megtekintették a belvárosi plébánia templomban megrendezett KALOT emlék-kiállítását, melyet *Paskai László* bitoros, esztergomi érsek nyitott meg, nagyszámú érdeklődő közönség jelenlétében.

Hajdú Demeter Dénes

Klubélet a Rima-tájon

Rimaszombatban, a hajdani Gömör-Kishont központjában, a Tompa Mihály Klub (rövidítve TMK) tavaly ősszel ünnepelte meg — szerényen — fennállásának negyedszázados jubileumát. A klub a Csemadok városi szervezetének kötelekében működik, s Dél-Szlovákia legeredményesebben tevékenykedő közművelődési társaskörei közé tartozik.

A 25 évre való visszatekintés után a klub vezetősége, élén Vaskói Károly elnökkel és Vörös Attila titkárral, nyomban hozzáfogott az idei munkaterv elkészítéséhez. Az azóta eltelt hónapokat szemlélve örömmel állapítjuk meg, hogy az elképzelések valóra váltak, a TMK irányítói derekas munkát végeztek.

A bevált szokáshoz híven az első félévben folytatódtak a havonta egyszer megvalósuló nagyobb klubestek. Ezek sorában Csáky Károly honismereti műsora, Püspöki Nagy Péter történész előadása, egy természetvédelmi és egy barlangászati előadás zajlott le, s egy-egy anyanyelvi és sporttörténeti témájú műsoros estet bonyolított le a klub. A nyaranként rendszeresen sorra kerülő járási művelődési tábortáborát is a TMK vezetői állítják össze. A klub természetesen más járásek jelentős kulturális megmozdulásain és Csemadok országos rendezvényein is képviseltette magát. Szervesen illeszkednek immár ténykedésébe a szűkebb körű foglalkozások és a kirándulások is, s az olyan megemlékezések, mint például a március 15-i ünnepség a nevezetes Petőfi-haznál.

A klubmunka számottevő gazdagodását jelzi, hogy Blaha Lujza Játékszín néven megalakult a *TMK színjátszó csoportja*, amely betanulta Batta György csehszlovákiai magyar író Töklámpás című mesejátékát, s a darabot nemcsak a városban adta elő, hanem számos járásbeli közszéghelyen is, hasznosan szolgálva azt a törekvést, hogy a klub a legifjabbak tudatában is kifejlessze a szellemi igényességet. A csoport máris a következő szintű betanulására készül. Létrejött egy másik újdonság, a *klub Győri Dezső* nevét viselő irodalmi-anyanyelvi stúdiója is, mely a járás irodalmi hagyományainak ápolása jegyében dalos-zenes Pósa-émlékműsorral mutatkozott be.

Az új évad tervét illetően a jelek arra vallanak, hogy rövidesen elkezdí működését a *klub képzőművészeti stúdiója* (Ferenczy Istvánt választva névadóul), valamint a *honismereti szakcsoport és a tudományos ismeretekkel foglalkozó stúdió* is (Fábray János, illetve Hatvani István nevével). Mindezek mellett az évi legnagyobb rendezvényt, Tompa Mihály Napokat a jövőben járási méretűvé kívánják bővíteni, kiterjesztve a programot Hanvára, ahol Tompa sirja van, Jánosira, ahol a Halottú Beszédet másolták, a néprajzi kincseiről híres Nagybalogra, s más helységekre. Erősíteni szeretné a klub a Tornaalján működő Palóc Klubhoz fűződő baráti szálakat is, s tökéletesíteni akarja a már beindult együttműködést néhány mezőgazdasági üzemmel. Magyarországi vonatkozásban a keleméri Tompa körrel és Ózd honismereti szakkörével van egyre mélyülő munkakapcsolatunk.

A klubtevékenység gazdagodása egyrészt azzal magyarázható, hogy elkezdődött a TMK „fiatalodása” és megújodása, ami azért fontos, mert az utóbbi években már nem kis gondot okozott a régi törzsközönség „előregedése” és ezzel járó megcsappanása. Másrészt — a vezetők lelkesedésén és küldetésstudatán kívül — annak köszönhető a frissülés megnyilvánulásai, hogy a Csemadok városi szervezete 1988 elején megkapta székházának azt az egész családi házat, amelynek azelőtt csak a hátsó részét használhatta (a klubbal együtt). Ezáltal megnőtt a szorgoskodás szélesítésének a lehetősége, az eddiginél igazibb klubélet, egy jelentékeny szellemi műhely kialakításának az esélye. A helyzet persze még most sem eszményi, de a ház udvara, üveges folyosója is rendelkezésre áll, s idővel a pincéjét is „lakhatóvá” lehet majd tenni.

Még tartott a téli fűtési időszak, amikor a székház átvett helyiségeiben élénk nyüzsgés kezdődött. A Tompa Mihály Klub vezetői serénykedtek ott, a férfiak meszeltek, bútort cipeltek, az új klubszobát és a leendő könyvtárszobát csinosították, az asszonyok és lányok takarítottak. Ma már tábla hirdeti az utcai falon a fészekrakás kimenetelét. A TMK vezetői (pedagógusok, mérnökök, tisztviselők) — akik ellenszolgáltatás nélkül, szabadidejükben munkálkodnak — szívósan gyürkőznek neki a teendőknél, hogy majdan joggal modhassák el Dsida Jenő szavaival magukról: „Megtettem mindent, amit megtehettem.” Jóvoltukból a közművelődés ügye — különféle nehézségek ellenére is — biztató képet mutat a Rima partján.

Veres János

Ünnepség a Petöfi-háznál 1988. március 15-én
(Benedek László felvétele)

1988 nyarán harmadik alkalommal rendezte meg Almágyban, ebben a medvesalji kis palóc faluban, a járási művelődési tábort a rimaszombati Tompa Mihály Klub. Ehhez az almágyi szabadtéri színpadnál ideálisabb teret elképzelni se lehet. Képzelnünk el egy domboldalt, tetején egy Árpád-kori templommal. A helybeliek, akik jó palócosan, *Omágy*nak ejtik, már nem tudják honnan kapta ezt a nevét. A Tompa Mihály Klub költő-amatőr nyelvésze viszont kiderítette, hogy a szó újtörök eredetű, a gy kicsinyítőképző.

A falu, sőt a környék jeles eseménye a járási művelődési tábor. Ifjúsági délutánnal kezdődött a program június 10-én. Sellei Zoltán előadóművész Bolond Istók című versmúsora után Batta György Töklámpás című mesejátékát adta elő a Blaha Lujza Játékszín, dr. Póos János rendezésében. Este Pósa Lajos emlékműsorát láthattuk a Gyóry Dezső irodalmi- és anyanyelvi stúdió előadásában. Ez a — szintén rimaszombati születésű — költő bizony kikopott az irodalmi tudatból, irodalmi történetünk is holmi fölényeskedő vállvergetéssel emlegeti. Nem teljesen indokoltan és igazságosan, mert gyermek és ifjúsági lapjai — Benedek Elek és Gaál Mózesé mellett — igen népszerűek voltak és fontos szerepet játszottak a pedagógia történetében is. Lirája szelid, az Arany Janost követő népies irányzat kései hajrása. Vaskői Károly frappáns keretjátéka az életmű csomópontjait és értékes opuszait emelte ki, s ezek a csinos középiskolás lányok előadásában szép élményt nyújtottak. Nem kevésbé Ádám Lajos társastánc csoportja a szabadtéri színpadon. Mert az estét természetesen a tánc koszorúzta meg, amelyre eljöttek a palóc ifjak-lányok a környező falvakból is.

A szombat délelőtti irodalmi kiránduláson megkoszorúzták Vecseklőn azt a házat, amelyben az országharó Petőfi is lakott hajdanán néhány napig. A tábor író-vendége Mács József volt, aki gyermekkori emlékeiről, regényei születési körülményeiről beszélt izgalmasan, szívesen. Gaál Gabriella népdalénekes anekdotái derítették fel a közönséget Sellei Zoltán komor-szép, erdélyi költők verseiből összeállított műsora után. És persze fellobogott a tábortűz, s — ahogyan már lenni szokott — hajnalig szólt a nóta.

Szonorú eseménnyel zárult ez a tábor. Az utolsó nap hajnalán motorkerékpárjával karambolozva tragikusan elhunyt Horváth Mihály, a budapesti Rakpart Klub vezetője, a magyar politikai progresszió kiemelkedő egyénisége, a felvidéki magyar klubok lelkes segítője. A tábor résztvevői annak a kopjafának — emlékoszlopnak — a felállításával búcsúztak tőle, amelyet az előző este maga is faragott.

Törpácsi Sándor

Gerelyes Ede (1927—1988)

A *marxista történetész* (igen, mindkét szó hangsúlyos!) Gerelyes Ede, ha olvashatná, nyilván viszolygva olvasná, amivel e megemlékezést kezdem: általánosító tipizálással, bizonyítalan „nemzetkarakterológiával”. Mégis megkockáztatom, úgynevezett „nemzeti” hibáink, illetve társadalmi szokásaink ide idézését, mégpedig ennek három távoleső elemét.

Az *első* az, miszerint hosszas hallgatás, sőt elhallgatás után hajlamosak vagyunk a túlzásokra, egy-egy problémákör agyonbeszélésére. Mert már-már úgy tetszik: Erdélyről manapság a kelleténél is több szó esik, szinte (és ez az általános gyakorlatunk) kampányszerűen — node lehet erről — annyi hallgatást követőleg — túl sokat szólni? Aligha! Mégsem tenném, ha nem kellene Gerelyesről szólva megemlékez-nem arról, hogy együtt élete-pályája legfőbb eszméi és feladatai közé tartozott a magyar—román barátság, testvéri egyszéles szolgálata. Bukarestben végzett s gondolataiban mindig közel állt a szeretett román néphez. És hogy ezt nem valami aktualizálás mondatja velem, arra kell emlékeztetnem, hogy mintegy tíz éve, államközi egyezmény értelmében neki kellett volna átvennie az újonnan létesített romániai Magyar Intézet vezetését, amit először Kolozsvárra terveztek, aztán — már tervezett megalakulása előtt — Bukarestbe helyezték át. Lelkesen készült a feladatra, amelyre megbízást kapott, de amelynek realizálása mindinkább késett, végül — mint annyi más megállapodás — a semmibe foszlott. E csalódást a szó legszorosabb értelmében szívére vette; az a szív akkor adta az első fenyegető jelet: nem képes mindent elviselni, annál kevésbé, mert a fegyelmezett férfi mindent befelé „reagált le”.

Ez utóbbival kapcsolatos a nemzeti-társadalmi magatartásunkkal kapcsolatos *másik* általános megállapítás (amit, ismétlem, ő finom tartózkodással nyilván elutasítana): nem becsüljük meg eléggé a következetességet, a nem feltűnő, de folyamatosan, megalkuvás nélküli tevékenységet, a hűséget. Ahogy Illyés több mint ötven éve írta, egy — kötetlen tudommal azóta sem publikált — versében: „*Megjert báránynak, annak lenni jó*” — legalábbis nálunk. Szeretjük a tékozló fiukat, ha hazatérnek, a lázongókat, lázadozókat, még ha rossz ügyért rakoncátlankodnak is, az ő megnyerésük és a nekik való

megbocsátás fontosabb, mint azok méltánylása, akik kitaranak eszményeik s azzal adekvát tudásuk mellett. Nos, Gerelyes Ede következetes volt a román magyar barátság ügyében, de éppily következetesen volt marxista objektivitásában, tudós voltában is pártos alkotó. De következetes volt a szerénységben, legfőképpen pedig abban, hogy folyton tette, amit tennie adatott. Utóbbiban sokszor ostoba fölöttesekkel is hadakozva (amit szintén szívére vett) — de mindig elvhuően és fegyelmezetten. A magyar—román ügy mellett ilyen volt a munkásmozgalom múltjának kutatása s mindezzel összefonódva a tudomány népszerűsítése: amit kiderített, azt nemcsak a szakma fellegvárába akarta bevinni s ott közzétenni, hanem valóban a közzé akarta tenni. Ily módon folytatott tudományos kutatást, publikált, de mindig részt vett a közművelődésben és különösen sokat tett a muzeológia korszerű-népszerű továbbfejlesztése érdekében. A múzeum a közműveltség részese, a tudomány eredményeinek közvetítője, látatója kell legyen! — ez volt a célja s a maga csendes, szívós módján tán ezért tett a legtöbbet.

Legtöbbet? A tudománynépszerűsítés, a közvetítés szolgálatában tán még többet tett önzetlen, soha nem fizetett (és kevéssé méltányolt) társadalmi tevékenységével, amit a Hazafias Népfront keretei között folytatott, mint a honismereti és helytörténeti munkánk egyik megindítója, s mintegy két évtizeden át fővárosi irányítója. Százakat, ha nem ezreket kapcsolt be ebbe a munkába, s tette őket apolitikus lokálpatriotákból a szocialista közélet aktív résztvevőivé. Közben arra törekedett, hogy ez az önkéntes „gyűjtő” tevékenység több legyen játékos kedvtelésnél: mindinkább szakszerű s ezáltal tudományos munkává fejlődjék. De nemcsak a népfrontmunka e speciális területén állt helyt: a „magasabb” elvi-politikai síkon is, sok-sok éven át mint a budapesti elnökség tagja. Másfél évtized során többször ülésezünk együtt. Legtöbbször hallgatott — nemegyszer iróniával figyelve fontoskodásunkat —, de ha szólt, akkor *volt* véleménye és közérdekű mondanivalója.

Mindehhez kapcsolódik *harmadik* általánosító közhelyem — illetve annak tagadása. Tudniillik azé, amit valaki távozását követően mondani—írni szoktunk: „Az élet megy tovább”, meg: „Nincs pótolható ember”. A budapesti népfrontban s különösen a honismereti munkában *nem* megy tovább az élet, legalábbis nem úgy, mint Gerelyes vezetésével, és igenis pótolhatóan lesz a számunkra. Emlékét nemcsak megőrizzük — hiányát máris keservesen érezzük.

Kristó Nagy István

Nagy Miklós emlékezete

A műveltség és az értelem egyéni sorsa akkor válik maradandóan tragikussá, amikor elvész az emlékezet. Ha az egyén nem akar emlékezni, fiatal ugyan még lehet, de egészséges már alig. Ha nem hagyják emlékezni, az bizonytalannal már leépülést, de mindenképpen „családi tragédiát” takar. Ha nem tud már emlékezni, akkor a test, a sejték még élhetnek ugyan, de a szervezet, mint egész megszűnt létezni; az emberi minőség végleg elveszett. Ez érvényes — lényegében — a közösségi emlékezetre is.

E gondolatsor záródik ismét és újra gyűrűvé agyamban amióta elért a hír, hogy egykori kirándulótársam, atyai jóbarátom és az utóbbi 10 esztendőben immár szakmai társam is — dr. Nagy Miklós — 1988. április 29-én Kolozsvárott szívinfarktusban meghalt. A mezőművelésnek és a mezei műveltségnek — az agrikultúrának és az agrárkultúrának — az apostola volt. Érezte és értette, hitte és hirdette, hogy az agrikultúra az emberi történelem hajnala (a neolitikus forradalom) óta szorosan és elválaszthatatlanul kapcsolódik az általános, az egyetemes kultúrához, nem következménye, de inkább feltétele annak.

Nagy Miklós 1913. május 3-án született Tordán, abban a városban, ahol évszázadokkal ezelőtt, Európában talán legelsőként iktatták az ország törvényébe, hogy hitéért, lelkiismeretéből fakadó meggyőződéséért senkit üldözni, elnyomni, elítélni nem szabad. Mikor iskolába került, szülővárosában már nem működött magyar középiskola. Román nyelven tanult 1930—1935 között az egykori Kolozsmonostori Mezőgazdasági Tanintézet jogutódjában, a Regele Ferdinánd Mezőgazdasági Akadémián is. Csak a közgazdasági doktorátusát szerezte meg magyarul — közvetlenül a második világháború után.

Az erdélyi magyar nyelvű mezőgazdasági szakoktatással Csombordon került először közelebbi kapcsolatba, majd egy esztendőt Nagyenyeden a tanítóképzőben és a Bethlen Kollégiumban tanárkodott. Ezek az évek, valamint a nyugat-európai, németországi és dániai peregrináció állították életének váltóját végleg a tanítás, a közszolgálat és közigazgatás — általa „kényszerpályának” minősített — irányába. 1939-ben Szász Pál, a Bethlen Kollégium főgondnoka és az EMGE elnöke vitte át az Erdélyi Magyar Gazdaság Egyesületbe, mely öt esztendő múlva már 150 000 gazdaköri tagot tartott nyilván. Erdélyben az állattenyésztésnek kiemelt gazdasági szerepe volt és van ma is. Nagy Miklós állattenyésztő szakmérnökként szervezte és vezette az EMGE vándorszaktanfolyamait, faluról falura járva segítette a szakmai továbblépést igénylő gazdaközösségeket. Így, amikor a háború után sor kerülhetett egykori alma materében a magyar nyelvű mezőgazdasági felsőoktatás megszervezésére, már jó másfél évtizedes tanári tapasztalat állt mögötte. Maga is cselekvő részese volt a lehetőségek megteremtésének: Csögör Lajossal és Venczel Józseffel együtt tárgyaltak erről Bukarestben — magyarul — Petru Grozával.

Az egyetemi tanszékvezetés és tanárság azonban rövid életű volt. 1956 után, a magyar nyelvű felsőfokú mezőgazdasági oktatás megszűntével megkezdődött dr. Nagy Miklós kálváriája is. Nem került ugyan börtönbe, mint az egykor vele együtt Grozával tárgyaló társak, de egyik közép fokú ipari szakiskolából a másikba dobták, volt fizikus-laboráns, vasbolti raktáros és vajgyári mérnök is, majd később a széki, azután az otthonához közelebb levő györgyfalvi termelőszövetkezet agrármérnöke.

Ezt a hányatott életszakaszt követte az eszményeinek, céljainak az adott körülmények között talán legjobban megfelelő feladat: szakírói, szakszerkesztői munka a romániai magyar nyelvű mezőgazdasági hetilapnál, a *Falvak Dolgozó Népe*nél. Hetvenedik születésnapján itt megjelenő cikkének címevel vallotta és hirdette egész életében, hogy „nem elég csupán szakmailag helytállni”. Az Erdélyben társadalmi igényként is felfogható többnyelvűség előnyeit kihasználva életműve a mindenkor széles körű tájékozottság megerteremtése volt. A jó szakember közösségileg akkor igazán hasznos, ha egyben jó pedagógus és megfelelő helyzet tudattal rendelkező népevelő.

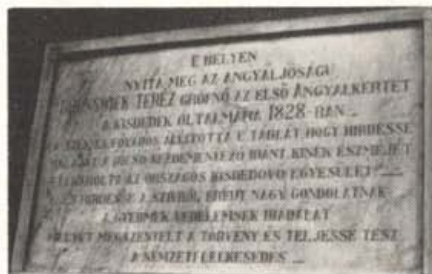
Ebből a felismerésből, mondhatni — külső és belső — kényszerből született az a csaknem 2000 szacikk, amelynek majd mindegyike a szűk szakmán túlmutató nyelvi, közösségi művelődést szolgáló üzenetet is hordoz. És ide sorolható a bukaresti tankönyvkiadó külső munkatársaként végzett fordítói, szakellenőri, tankönyvszerkesztői munka, mely a megszülető kiadványok nyelvezetét igyekezett mindenkor a magyar művelődés szellemi igényeihez idomítani, felelelni.

Számomra biológusként, szakmailag is, de jelképes tartalma miatt is legemlékezetesebb Papp Istvánnal közösen írott kitűnő összefoglalásuk az erdélyi, főként kalotaszegi bivalytenyésztésről. Ez a könyv maradandó érték és — exotikus témája ellenére vagy talán éppen ezért — nagy siker volt. Akkor siker, hogy könyvespolcomról nagy bánatomra két dedikált példányát is örökre kölcsönkérték a távoli tájakról érkezett érdeklődők. Mert a bivaly, ereje, félelmetes szívóssága, igénytelensége és hihetetlen munkabírása miatt számomra az erdélyi — és szeretném remélni, hogy nemcsak az erdélyi — társadalom jelképes, szinte-szinte szent állata. Egy lény, mely távoli tájakról ideszakadva helyet teremtett magának Európa keleti felén és — bár mindig melege vágyik — évszázadokon át kitartott a hideg hegyek között.

Ez a törhetetlen életerő és életőszton bujkál Nagy Miklós egyik utolsó hitvallásában is: „Nem a vágyak, hanem a körülmények szabják meg, hogy jól kell végigharcolnunk harcunkat. A fontos csak az, hogy ott, ahova a sors állított, egyetlen bíróra bizzuk elvételünk, magatartásunk, elfogadott értékrendünk bírálatát: lelkiismeretünkre. Ha vele meg tudunk békülni, a világgal is meg tudunk, emelt fővel nézhetünk vissza is, előre is.”

Nagy Miklós immár örökre csak előre néz.

Dr. Szabó T. Attila

Brunsvik Terézre emlékeztek. 160 esztendeje annak, hogy Brunsvik Teréz (1775—1861) Budán „Angyalkert” néven megalapította az első hazai kisedővő intézményt. A jeles évforduló alkalmával, az elmúlt évben megalakult KISS ARON Magyar Játék Társaság kezdeményezésére koszorút helyeztek el a budapesti I. kerületi Attila úton található emléktáblánál. A társaság és a kerület vezetői mellett jelen voltak a Művelődési Minisztérium, Martonvásár tanácsa képviselői is. Az első kerületi óvodások gyűrűjében *Mészáros Vincéné* emlékezett meg a kiemelkedő egyéniségéről és annak életművéről. (Kriston Vizi József)

Gáll István-emléktábla Balatonfüreden 1988. júniusában újabb irodalomtörténeti emlékhellyel gazdagodott a város. A hat éve elhunyt Kossuth-díjas író nyári tartózkodási helyére, a Széchenyi utca 15. szám alatti társasnyaralóra a városi tanács és a Jókai Kör szervezésében emléktábla került. Gáll István több mint tíz éven keresztül, 1982-ben bekövetkezett haláláig Balatonfüreden töltötte a nyári hónapokat. Felesége tájékoztatása szerint *Az öreg* című regényének jelentős részét itt írta. Az emléktáblát *Módos Péter* író, az Új Írás rovatvezetője avatta fel.

(Kellei György)